

Zkuste nechat své žáky mluvit o knihách, které čtou. Na vysoké škole studenti píší závěrečné testy, jen málo zkoušek zůstává ústních. Mluvit před publikem se žáci musejí naučit již na základní škole. Foto www.horackova.cz

EVA PERGLEROVÁ

Mluvití stříbro, o knihách zlato

„Baví mě mluvit o knihách. Nějaký spolužák nebo spolužačka přijde před třídu a začne o knize vyprávět. U nás ve třídě je naštěstí málo dětí, takže člověk nemá takovou trému. Všichni se snaží napjatě poslouchat,“ říká Lucie, žákyně šesté třídy, když přibližuje program čtenářství na První jazykové základní škole v Praze 4.

Když jsme před dvěma lety začali promýšlet projekt Rozvoj dětského čtenářství na druhém stupni základní školy, jednou z aktivit, které jsme do projektu zařadili, bylo mluvní cvičení. Vycházeli jsme z toho, že taková činnost může výrazně podpořit rozvoj čtenářských dovedností. Žák je posléze schopen o přečtené knize mluvit, text zhodnotit a svým vyjádřením upoutat pozornost spolužáků. Kniha k četbě se pak jemu i ostatním vybírá snáze, žák dokáže svůj výběr zdůvodnit. Zadaní úkolu bylo jasné: seznámit ostatní s oblíbenou knihou. Já jsem se ale do aktivity nechtěla vrhnout bez příprav, proto jsem zvolila přípravu formou čtenářské dílny. Žáci si na hodinu literatury přinesli svou oblíbenou knihu. Každý si ve třídě našel svůj koutek, kde si nerušeně dvacet minut četl. Potom jsem žáky rozdělila do skupin po pěti. Ve skupině měl každý seznámit ostatní se svou knihou, skupina se pak měla rozhodnout,

kteřá z pěti knih je nejzajímavější a tu představit zbytku třídy. Svůj výběr musela zdůvodnit, to znamená vysvětlit, proč žáci vybrali právě tuto knihu a jak se na výběru dohodli. V některých skupinách se shodli jednomyslně, jinde hlasovali. Další hodinu jsme zhodnotili práci ve čtenářských dílnách, žáci formulovali, co se jim líbilo, co se jim dařilo, jak se pokusili zaujmout posluchače a co je naopak upoutalo na projevu ostatních. Tento návrat ke čtenářské dílně mi posloužil jako úvod k představení kritérií mluvního cvičení. Na obecných zásadách jsme se nejprve dohodli spolu s žáky, oni sami navrhli, co by podle jejich názoru mělo mluvní cvičení obsahovat. Velkou pomocí jim bylo to, že se již o podobná „mini“ mluvní cvičení pokusili právě v rámci čtenářské dílny. Sami vymysleli většinu kritérií, která jsme s ostatními vyučujícími v projektu připravili a s kterými jsem je následně sezná-

mila. Žáci sami například navrhovali časový limit, srozumitelnost obsahu, připravenost projevu, používání spisovného jazyka, vhodnou formu celkového vystoupení. Každý dostal nakopírovaný seznam kritérií a indikátorů hodnocení mluvního cvičení. Úkolem bylo seznam pečlivě prostudovat, napsat si poznámky, otázky, připomínky. Ty potom žáci prodiskutovali nejprve ve dvojicích, mnoho si dokázali vysvětlit mezi sebou. Poznačili si ty nejasnosti, které potřebovali osvětlit nebo prodiskutovat s vyučujícím či s ostatními ve třídě. Zbytek hodiny jsme věnovali těmto připomínkám a řešili je společně. Žáci používali seznam kritérií jako pracovní verzi pro přípravu mluvních cvičení, takže si důležité poznámky psali přímo do nich. Uložili je do svých portfolií a sami se rozhodovali, jak je později využijí k přípravě vlastního mluvního cvičení.

Pokračování na straně C

Mluvití...

Pokračování ze strany A

Ke kritériím jsme vypracovali jednotlivé indikátory úspěšnosti – většinou tři úrovně označené jako a), b), c) – a k nim tak zvané evaluační archy, do nichž jsme dosazovali různé úrovně zaznamenávali u každého žáka přímo během jeho projevu. Například u kritéria kultivovanosti projevu jsme rozpracovali tři úrovně úspěšnosti následujícím způsobem: a) Žák používá při projevu spisovný jazyk (dodržuje normu hovorové češtiny), používá bohaté a vhodné jazykové prostředky a pestrout slovní zásobu. b) Žák se vyjadřuje převážně spisovně – v projevu dělá drobné chyby, bez větších formálních nedostatků, na spisovnou mluvu se ale soustředí. Užívá výplňkových slov, případně se opakuje. c) Žák dělá časté a závažné chyby. Používá jednoduchý jazyk s omezenou slovní zásobou.

Při práci s hlasem a tempem mluvy jsme se dohodli na těchto indikátorech: a) Žák zvolí dobře základní hlasitost, pracuje s hlasem podle toho, co právě sděluje – pracuje s modulací hlasu, s pauzami podle smyslu toho, co právě říká. Tempo mluvy je přiměřené, úměrné obsahu, projev je plně srozumitelný. b) Žák zvolí dobře základní hlasitost, nepracuje však s pauzami a modulací hlasu, případně s nimi pracuje bez souvislosti s tím, co právě říká. Tempo mluvy je přiměřené. c) Správnou hlasitost zvolí žák až po upozornění, nepracuje s pauzami a modulací hlasu, případně je používá bez souvislosti s tím, co právě říká. Mluví příliš rychle, jeho projev je nesrozumitelný nebo příliš pomalý, obsah se posluchači ztrácí.

Hodnocení připravenosti mluvního cvičení bylo rozvrženo do následujících úrovní: a) Žák mluví z paměti, jen s občasným nahlédnutím do poznámek, plynulost projevu tím ale není narušena. b) Žák se dívá do poznámek často, projev tím ztrácí na plynulosti. c) Žák svůj projev převážně čte.

Žákovo zhodnocení knihy jsme odstupňovali takto: a) Vlastní hodnocení je zdůvodněno, nepotřebuje doplňující otázky. Hodnocení obsahuje i odpověď na otázku proč? („Kniha se mi líbila, protože byla krátká. Čtu velmi pomalu a nemám na čtení mnoho času. Raději si vybírám kratší knihy.“) b) Vlastní hodnocení je zdůvodněno, ale plně pochopení třetí osobou vyžaduje ještě další otázky. c) Vlastní hodnocení není zdůvodněno.

U kritéria hovořiči o tom, zda obsah odpovídá tématu, jsme roviny oddělili následovně: a) Žák uvede všechny náležitosti knihy (název a autor), v průběhu prezentace se drží vytyčeného cíle. Srozumitelně seznámí posluchače s hlavními myšlenkami knihy, s obsahem. Vhodně použije ukádku, čímž knihu přiblíží. b) Žák uvede všechny náležitosti knihy (název a autor), vytváří si cíl prezentace, ale nepostupuje systematicky. Hlavní myšlenky knihy nejsou zřejmé, ani obsah není jasný. Ukádku je připravena, ale neilustruje nic podstatného či žák její výběr neobhájí. c) Žák neuvědve všechny náležitosti knihy, nevytvoří si cíl. Jeho projev je zmatený, postrádá strukturu.

Zrcadlo, řekni mi...

Málokterý z žáků si dovedl pod termínem nonverbální komunikace představit něco konkrétního. Abych vysvětlila, o čem se jedná, zahráli jsme si hru na zrcadlo. Žáci zkusili pantomimicky předvést projev, který je typický pro někoho ze spolužáků. Využívali při tom například šermování rukama během fingovaného mluvení, otáčení prstýnkem, cucání tužky při přemýšlení a tak dále. Skoro všichni ihned uhádli, ke komu předváděné projevy patří, jen dotyčný se většinou v zrcadle nepoznal. Vysvětlili jsme si, co je oční kontakt a proč je důležité ho během projevu udržovat. Poté si žáci začali vlastních nonverbálních projevů více všímat. Hlavní problém při dodržování kritérií viděli v používání spisovného jazyka bez výplňkových slov a v nonverbální komunikaci. Ujistila jsem je, že kultivovaný mluvený projev je obtížný i pro dospělé a že od nich nikdo neočekává hned napoprve dokonalý projev. Mluvní cvičení má sloužit právě k nácvičce a podporuje kultivování mluveného projevu. Další kola

1. Časový limit 3-5 minut.
2. Dodržení tématu – hodnotí se, zda se žáci podařilo seznámit ostatní s hlavními myšlenkami knihy. K tématu patří i formální náležitosti jako název, autor, rok vydání, případně překladatel či ilustrátor.
3. Připravenost mluvního cvičení – žák by měl mluvit z paměti a plynule.
4. Zhodnocení výběru knihy a literárního díla samotného – žák zdůvodní, proč se mu kniha líbila a proč si ji vybral.
5. Kultivovanost projevu – žák používá spisovný jazyk, bohatou slovní zásobu bez výplňkových slov.
6. Hlasitost a tempo promluvy.
7. Nonverbální projevy.
8. Zaujmutí posluchačů – použití různých obrázků, ukádek z četby, využití tabule a jiného vybavení učebny.
9. Zhodnocení vlastní promluvy – sebehodnocení.
10. Zhodnocení promluvy spolužáka.

Kritéria úspěšnosti mluvních cvičení, na nichž se žáci shodli se svými vyučujícími.

mluvních cvičení ukázala, že právě v těchto dovednostech se žáci výrazně zlepšili.

Zdálo se mi, že po těchto přípravách budeme moci zahájit první kolo mluvních cvičení. Přesto jsem žákům slíbila, že první mluvní cvičení budu mít já. Vyzvala jsem je k tomu, aby během mého projevu sledovali kritéria hodnocení. Několik chyb jsem udělala úmyslně (například ve spisovnosti a udržování očního kontaktu), některé jsem si ani neuvědomila. Všechny nedostatky mého projevu však žáci s přehledem odhalili. Poté vystoupili s mluvním cvičením oni sami, termín promluvy si vybrali. Ti první měli situaci možná trochu ztíženou. Ale aktivní dobrovolníci, kteří rádi zkusí něco nového, bývají nejdůležitější. Musím říct, že nasadili latku hodně vysoko.

prováděli žáci vždy písemně. Pro ilustraci uvádím, co o sobě napsaly dvě žákyně sedmé třídy. Helena uvedla: „Myslím, že jsem udržovala oční kontakt celkem dobře, mluvila jsem spisovně, o knize jsem řekla všechno, co jsem chtěla, docela mě poslouchali, opakovala jsem slovo „vlastně“, vynechala jsem to, co jsem chtěla říct navíc (kvůli nervozitě), chvěl se mi hlas (teda aspoň myslím).“ Její spolužačka Kristýna svůj mluvní výkon zhodnotila následovně: „Jedním slovem: hrůza! Cítila jsem, jak se klepu, bylo to sice trochu krátké, ale myslím, že se mi to povedlo, kývám se ze strany na stranu, neovládám to.“ Já jsem si názor každého přečetla, často jsem k němu připsala vlastní reflexi a vrátila text autorovi. Sebehodnocení si žáci uložili do portfolií, aby ho mohli při přípravě dalšího projevu využít.

Úroveň vlastního projevu mohou žáci posoudit sami, zaznamená-li učitel mluvní cvičení na diktafon nebo kameru. Foto www.horackova.cz

Na mluvních cvičeních si cením především toho, že si žáci navzájem doporučují knihy, které čtou. Pro mě samotnou to bylo zdrojem poznání, ráda jsem se dozvídala, jak knihu chápou. Žáci se naučili povídat si mezi sebou o knihách, aktivita je „rozmluvila“. Při hodnocení projektu se ukázalo, že více než polovina dětí si přečetla jednu či více knih, které jejich spolužáci představili v mluvním cvičení.

To si chci přečíst

Aktivitu chápu v širším smyslu, vedu žáky k tomu, aby na sobě dále pracovali. Proto jsou kritéria hodnocení tak důležitá. Díky nim mají žáci vytvořenou osnovu cílů, vědí, o čem usilovat a v jakém místě své cesty se nacházejí. Mohou ohodnotit sami sebe, napomáhá jim i hodnocení spolužáků – co možná nejkonkrétnější. Nestačí říct „bylo to hezké“. Předem jsme si stanovili zásadu, že každé hodnocení musí začínat oceněním. Například: „Libilo se mi, že jsi mluvil spisovně, ale ukádku se mi zdála moc dlouhá.“ Vzájemné hodnocení spolužáků následuje hned po skončení projevu. Většinou probíhá ústně formou diskuse, ten, kdo hodnotí, se obrací přímo na autora mluvního cvičení, může položit i doplňující otázku, například: „Proč jsi vybral právě tuhle ukádku?“ Někdy jsem chtěla zapojit do hodnocení opravdu všechny ve třídě, proto jsem rozdala papíry a žáci dostali pět minut na to, aby své hodnocení napsali jako vzkaz a předali mluvčímu. Způsob práce se velmi osvědčil pro nácvičce sebehodnocení žáků. Po skončení promluvy dostal každý autor mluvního cvičení za úkol zamyslet se podle kritérií a indikátorů úspěšnosti nad tím, co odpovídá jeho výkonu. Sebehodnocení

V průběhu mluvních cvičení si žáci zkusili nahrávat svůj projev na diktafon. Poté co akter domluvil, uchytil se do ústraní a svoji řeč si vyslechl. Sebehodnocení se mu psalo lépe. Zpočátku jsem měla obavy, že nahrávání bude žáky znervózňovat, ale kupodivu je velmi bavilo. Před dalším kolem mluvních cvičení pak někteří přišli s tím, že si chtějí svůj předělý projev znovu poslechnout, aby si osvěžili, jaké dělali chyby. Často jsem se po skončení mluvních cvičení ptala: Kterou z představených knih byste si chtěli přečíst a proč? Ukázalo se, že odpovědi žáků jsou také určitou formou hodnocení projevů spolužáků. Většinou zaznívaly takové: „Přečetl bych si knihu, kterou představila Alena, protože mě zaujala ukádku, kterou vybrala...“

Představování knih formou mluvních cvičení žákům připadalo zábavné, aktivita napomohla ke zlepšení úrovně jejich vyjadřování. Všichni se v dalších kolech zlepšili. To potvrzuje důležitost předem daných kritérií a indikátorů úspěšnosti a v neposlední řadě i hodnotících archů. Bez nich bych nemohla jednotlivé projevy žáků porovnat tak exaktně.

Autorka učí češtinu a angličtinu na První jazykové základní škole v Praze 4, Horáčkova 1100.

Projekt Rozvoj dětského čtenářství na druhém stupni základní školy byl financován z prostředků Evropského sociálního fondu, státního rozpočtu a rozpočtu hlavního města Prahy. Rozpracovaná kritéria, indikátory a evaluační archy jsou k dispozici na projektových webových stránkách www.horackova.cz.